

Značenje i uloga Ivana Krstitelja Lalanguea u razvoju primaljstva

Erika Spirić, viša medicinska sestra
Opća bolnica Varaždin
erika.spiric@vz.t-com.hr

Tijekom povijesti na fenomen rađanja gledalo se kao na prirodni proces, na dio života, ali i dio smrti. Takva shvaćanja su zasigurno pridonijela i zanemarivanju primaljstva kao sastavnog dijela medicinske znanosti. Diferencijacija primaljstva kao medicinske discipline imala je stoga svoj osobiti put razvoja u čijoj su povijesti posebno važnu ulogu odigrale žene. One su, premda stoljećima neškoloovane, ali vješte, iskusne, obavljale svoje zvanje na temelju pučkog iskustva, prenesenog usmenom predajom.¹ Dok su primitivni narodi gledali na rađanje kao na sve ostale etape života, u kasnijim fazama povijesnog razvoja, prisutna su različita poimanja plodnosti, pristupa porodu, tretmanu roditelja te pojavi i broju samih primalja. Prateći povijesni razvoj društva i medicine, jasno ćemo uočiti da su zakonodavstvo, broj primalja i briga o roditeljama bez sumnje bili jedan od znakovitih pokazatelja razvojnog stupnja pojedine sredine, pojedinog naroda, pa i čitave epohe.

U srednjem vijeku bilo je opasno baviti se primaljstvom, jer je na takve žene lako mogla pasti sumnja da su vještice, koje stoje u vezi s *nečastivim*. Takve su prilike vladale i u Hrvatskoj sve do druge polovice 18. stoljeća. Marija Terezija izdala je 1770. zakon o javnom zdravstvu pod nazivom *Constitutio normativa rei sanitatis*, koji je vrijedio i za Hrvatsku. Nacrt tog prvog sanitetskog zakona, kojim se objedinjuje cjelokupno zdravstvo, sastavio je ugledni liječnik i reformator zdravstva Gerhard van Swieten (1700. - 1772.). U njemu je obuhvatio, između ostalog, reguliranje izobrazbe, te kvalifikaciju i rad primalja. *Normativom* je bilo propisano da svaka primalja mora položiti ispit pred županijskim liječnikom i zatim dobiti dozvolu od županije za obavljanje svoga zvanja. To su bile tzv. licencirane ili aprobirane primalje. Odredbe spomenutog *Normativa* počele su se u Hrvatskoj provoditi tek na inicijativu van Swietenovog učenika Ivana Krstitelja Lalanguea.

Znajući da u Varaždinu nema mnogo liječnika niti izučenih primalja, Lalangue se prije nego li je došao u Varaždin osposobio za porodničara, dapače u bolnici sv. Marka u Beču čak je stekao titulu magistra obstetrici-

---

¹ 120 godina Škole za primalje u Zagrebu, ur. V. BUDAK, Zagreb, 1997.

je.² Nekoliko mjeseci nakon Lalangueova dolaska u Varaždin, Zemaljska je vlada pozvala sve veće gradove da službeno izvijeste o broju svojih primalja te da daju podatke jesu li one ispitane, primaju li kakvu plaću te kojeg je iznosa. U to su vrijeme u Varaždinu bile dvije primalje. U Varaždinu je 1776. uzeta u službu primalja Elizabeta Gärtin, građanka, čije je školovanje platila grofica Eleonora Niczki. Ona je u Beču uspješno položila primaljski ispit i vrativši se u Varaždin postala je glavnim Lalangueovim osloncem u opstetričkoj poduci. Već 1776. započinje Lalangue s E. Gärtin sustavno podučavanje žena u primaljstvu kako teoretski tako i praktički na *fantomu* koji je u tu svrhu nabavio iz Beča. Lalangue E. Gärtin hvali ne samo kao vrsnu primalju, nego i kao sposobnu nastavnicu: "I stanovito ima kreposti potrebne ne samo za jednu dobru pupkoreznu ženu meštriu svoju opravljajuću, nego i za nje navučitelicu: pokihdob nemški i horvacki govoriti i pisati zna, ter k tomu krepost dobrog vupučenja i navučenja ima."³

Na molbu Županije varaždinske carica Marija Terezija posebnom je carskom odlukom primalji E. Gärtin odobrila plaću od 50 forinti godišnje s obrazloženjem da ona tu plaću zaslužuje zbog požrtvovnog primaljskog rada, a napose zato što redovno podučava druge žene o primaljstvu. Ta je molba Županije varaždinske posebno važna, jer dokazuje da je Lalangue ostvario svoju namjeru i da su se u Varaždinu doista održavali primaljski tečajevi. Bili su to počeci primaljske poduke u Hrvatskoj za koju sam Lalangue kaže: "Ja genjen ljubavljum proti bližnemu mojemu, začel i podignul jesem vu Varaždinu pupkorestva školu." Možemo dakle zaključiti da je Lalangue deset godina prije najstarije nam poznate primaljske škole u Hrvatskoj, osnovane 1786. u Rijeci, već organizirano podučavao primalje u Varaždinu.

Početkom 1775. Dvorska kancelarija poslala je deset primjeraka službenog udžbenika primaljstva *Lehrbuch der Hebammenkunst* u Hrvatsku da ih ovdašnje vlasti podijele primaljama.⁴ Dakako, da je to bilo korisno samo za poneku gradsku primalju, jer većina primalja, pogotovo onih na selu, nije razumjela njemački.⁵ Ganut tužnom sudbinom mnogih hrvatskih žena i djece stradalih pri porođaju zbog nestručne pomoći, odlučio je Lalangue napisati knjigu o primaljstvu namijenjenu prvenstveno seoskim ženama. Kako je u to doba na selu bilo najmanje stručne pomoći pri porođaju, stradalale su ne samo seljačke žene, već i plemkinje koje su također većinom živjele na selu. Do neprilika je dolazilo samo ako je porođaj bio patološki,

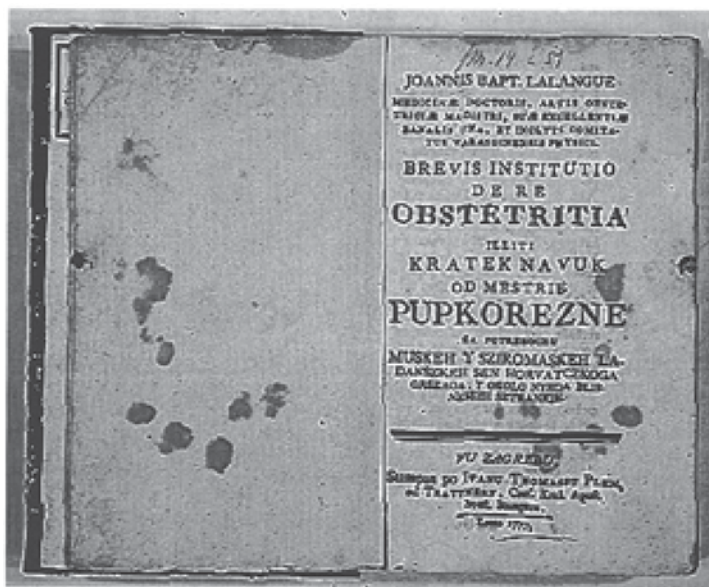
² Gustav PIASEK, "Ivan Krstitelj Lalangue", *Acta Medicorum*, 1975; 1 (1): 79. – 85.

³ M. D. Grmek, "O mešttriji pupkoreznoj", *Biblioteka K. P. D. H. Z Matija Gubec*, sv. 5. Zagreb: "Matija Gubec", 1958.

⁴ J. R. STEIDELE, *Lehrbuch der Hebammenkunst*, Beč, 1775.

⁵ M. D. GRMEK, nav. dj.

inače je sve išlo prirodnim tokom. U vezi s porađanjem Lalangue navodi i jedan porok, naime da roditeljama daju previše rakije i vina da bi lakše podnijele bolove. Situacija s primaljskom službom nije bila mnogo bolja ni u gradovima. Naime, ako je i postojala stručna pomoć, nedovoljno izučene primalje često su otežavale normalni porođaj, jer su nepotrebno mučile roditelju, tražile su od nje da se prerano napinje, nestrpljivo su joj gnječile trbuh i često su rukom širile porođajni put.

Slika 1.: Naslovna stranica Meštrie pupkorezne

Lalangue 1777. izdaje knjigu *Brevis institutio de re obstetritia iliti Kratek navuk od meštrie pupkorezne za potreboču muškeh y siromaškeh ladanjskeh žen horvackoga orsaga y okolo njega bližnjih strankih*. Kako je knjiga bila namijenjena neukim seoskim ženama, u njoj se tumači priprostim, jednostavnim jezikom, ono najosnovnije znanje koje je bilo potrebno da se može uspješno pristupiti porodu. Knjiga je prvi udžbenik i zbirka uputa za primalje na hrvatskom jeziku te joj je značenje i vrijednost ogromna. Kroz osam poglavlja te knjige Lalangue govori kakva mora biti dobra primalja, opisuje anatomiju ženskog spolovila, trudnoću, vodi primalju kroz sve faze porođaja, govori o njezi babinjače i novorođenčeta te završava s dvadesetak biljnih recepata za liječenje različitih bolesti. Iako se u knjizi uglavnom govori o normalnom porođaju, Lalangue se u sedmom poglavlju vrlo kratko osvrće i na patološki porođaj, kada je primalja dužna u pomoć pozvati liječnika. Iz svega navedenog dobivamo uvid u stanje porođništva krajem

18. stoljeća, kada se porođaj još obavljao na posebnom velikom stolcu koji je s prednje strane bio urezan, a straga je imao naslon s remenjem za koje se držala roditelja. Primalja je sjedila između raširenih koljena roditelje.

Slika 2.: Stolac za porođanje

Kako je Lalangueova knjiga rasprodana još za njegovog života, 1801. tiskano je drugo izdanje *Kratkog navuka od meštrie pupkorezne*.

Iz podataka o zdravstvenom osoblju za 1784. doznajemo da u Varaždinu rade samo *kirurzi*, *ranarnici* i primalje. Njima se u to vrijeme posvećivalo mnogo brige. To se vidi iz broja primalja u odnosu na broj kirurga: za 3600 tadašnjih stanovnika grada Varaždina brinulo se pet kirurga, a za 1100 žena, od kojih najviše 500 trebaju primalju, brinule su se dvije primalje sa svojim pomoćnicama. Iz pisanih podataka doznajemo i o konkurentskim svađama varaždinskih primalja u 18. stoljeću. Kao primjer može se navesti tužba koju je u Varaždinu 1774. podnijela primalja Ana Gruml protiv

Barbare Rab. U toj tužbi A. Gruml tvrdi da je ona ispitana gradska primalja, a prema važećim zakonima samo takve smiju obavljati primaljsku službu. Međutim, navodi se dalje u tužbi da su se neke neupućene žene bavile primaljstvom. Među njima je bila i Barbara Rab koja je živjela u predgrađu Varaždina. Ona se dala pozivati roditeljama, iako nije imala odgovarajuće stručne kvalifikacije. Nekoliko se puta navodno dogodilo da je ona svojim neznanjem upropastila majku i dijete. Kako u Varaždinu postoje dvije ispitane primalje, ne bi se smio trpiti rad *kurfušerica*. Nakon provedenog postupka, navedena nadriprimalja morala je vlastima podnijeti potvrdu o odgovarajućoj osposobljenosti. To je ona i učinila, kako se vidi iz potvrde samog županijskog *fizika* Lalanguea. On potvrđuje da je dotičnu primalju 1772. detaljno ispitao o njenom teoretskom i praktičnom primaljskom znanju i odobrio joj da se bavi primaljstvom. Na preslušanju je Barbara Rab izjavila da ona pomaže samo siromašnim ženama i za to prima neznatne nagrade, dok gradska primalja pomaže samo onima koje mogu dobro platiti.

U tzv. *Nagovornom listu*, koji je uputio varaždinskoj općini 5. srpnja 1785. god., Lalangue je razradio program organiziranja i funkcioniranja rada primalja u kotaru koji je tada imao 40 župa. Po Lalangueu svaka bi župa trebala imati jednu ispitanu primalju. Razradio je i plan troškova za izobrazbu primalja. S obzirom da je tada već bilo 16 ispitanih primalja, trebalo se još pobrinuti za 24 ostale koje bi, odabrane od primaljskog društva, u roku od četiri mjeseca uz Lalangueovu pomoć završile novaštvo. Troškovi školovanja iznosili bi 516 forinti za stan i hranu, a lijekovi i nužni *pupkorezni instrumenti* 100 forinti. Lalangue nadalje predlaže da nove primalje rade besplatno tako dugo dok jedna od kotarskih primalja ne umre, a onda će ih on opet uz nazočnost kotarskog ranarnika ispitati, provjeriti njihov život i vladanje, te će se najdostojnijoj od njih odrediti plaća. On predlaže i to da općina odredi cijenu od jednog *marjaša*, koji bi primalja dobila od općine za obavljeni porod. Primalja često, naime, ostane bez plaće zbog toga što seljak nema novaca, a često se događa i to da seljaci radije pozovu bilo koju ženu, nego da plate jedan *marjaš* za porod. Provedbom njegovog prijedloga, osigurala bi se za svaki porod stručna pomoć ispitane primalje. Kada bi svaka župa imala ispitanu primalju, za daljnje školovanje općina ne bi trebala više izdvajati novac, jer bi dotične primalje bile dužne pronaći i podučavati za taj posao sposobne djevojke, koje bi onda polagale ispit pred liječnikom.⁶

⁶ Alojz JEMBRIH, *Varaždinski glasnik* od 22. rujna 1998.

Među ostalim, *Nagovorni list* sadrži i prisegu koju su morale polagati buduće primalje. U devetoj točki *Nagovornog lista* Lalangue nabraja što primalja - novakinja treba donijeti na ispit: "Devetič: Kada od mene ali od barbera na ispitivanje iliti egsamen zvane budete dužnost vaša bude: 1. pokazati knjigu molitvenu (ar vsaki jednu prikazal jesem); 2. knjižicu meštrie pupkorezke; 3. Ov moj nagovorni list; 4. Škatulicu vu koji se zadržavaju orudelja iliti instrumenta pupkorezki potrebna i od slavne Varmedije vam dana. Onda gledalo se bude je li snažna jesu; je li prez falinge i je li kade druga potrebna jesu. 5. Potrebno bude da vsaka pokaže kuliko-tuliko od vsake fele trav za vraćenje potrebnih i vam vu školi pokazaneh. (...)."7 Iz ovog poglavlja nedvosmisleno proizlazi da se od primalje bezuvjetno tražilo da bude i pismena.

Da bi se točno znale obveze i dužnosti gradske primalje, 28. veljače 1787. izdao je Gradski magistrat *Instruction für eine Stadt Hebamme, Naputak za gradsku primalju*, čiji je autor također bio Lalangue. U 15 točaka tog *Naputka* sadržan je moralno - etički lik primalje te što sve primalja smije i što ne smije raditi pri pomoći ženi kod poroda. Međutim, nije bila ispuštena ni odredba o plaći: "(...) kako pak je služba primalje jako važna, a mnogim je odvratnostima i teškoćama izložena, potrebno je da za svoju muku, koja je uvijek teška, sljedeću plaću primi: Stanovnici 1. klase, t.j. plemići i imućni građani, plaćaju za pomoć pri porodu i primaljske posjete prema svom nahodaženju, ali svakako ne ispod takse za drugu klasu. Stanovnici 2. klase, t.j. srednje imućni građani, plaćaju jedan dukat za pomoć pri porodu i zatim po šest krajcara ili dva groša za svaku vizitu. Stanovnici 3. klase, t.j. nadničari i njima slični, plaćaju za pomoć pri porodu 30 krajcara i za svaku vizitu još po jedan groš. Stanovnici 4. klase, t.j. siromasi, ne plaćaju ništa. Primalja je dužna da pomaže siromasima, jer za to prima plaću iz gradske blagajne."8

Pri nastupu u službu, morala je gradska primalja položiti prisegu iz spomenutog *Naputka* na njemačkom jeziku, koja je u prijevodu glasila: "Ja, N. N. zaklinjem se svemogućim Bogom i obećajem da ću s kršćanskom savješću i istinskom revnošću obavljati svoju primaljsku službu, da ću s jednakim marom pomoći svakoj roditelji koja me pozove, bez obzira na to je li siromašna ili bogata i da ću se koliko je god u mojoj moći pridržavati svih točaka koje je ugledni magistrat u naputku naložio gradskoj primalji. Tako mi pomogao Bog, Blažena Djevica Marija i svi sveci."9

7 T. RIBKIN PUŠKADIJA, "Neke nepoznate-poznate starokajkavske knjižice", KAJ 1998; 31 (1): 27. - 35.

8 L. PIHLER, "Instruction für eine Stadt Hebamme", *Liječnički vjesnik*, 1939; 61 (8): 454 (Prijevod: Naputak za gradsku primalju - V. Lončarić).

9 L. PIHLER, Isto.

S vremenom se uvidjelo da nije lako zadovoljiti svim zahtjevima primaljske službe. Katkad se primalja našla u vrlo teškim situacijama za koje nije bila dovoljno podučena. Stoga se sve dosljednije postavljao zahtjev za posebnom primaljskom školom ili barem za sustavnim javnim tečajima iz primaljstva. Takve su škole, dakako, bile osnivane najprije u Pešti, Beču, Trstu i Ljubljani. Austrijske i ugarske vlasti dugo su podržavale takvu praksu, pa je prošlo mnogo vremena dok i u Hrvatskoj nije bilo osnovano primaljsko učilište. Moralo je proći jedno puno stoljeće da se ostvare oni zahtjevi za uređenje našeg primaljstva i naobrazbu primalja koje je prvi jasno uočio varaždinski liječnik Ivan Krstitelj Lalangue. Nastavljajući takvu tradiciju i kontinuitet struke, danas, na pragu 21. stoljeća, u vremenu velikog prodora suvremenih tehnologija, suvremeno izobražene primalje sigurno i profesionalno obavljaju svoju odgovornu društvenu zadaću.

DRUŠTVO POVJESNIČARA GRADA VARAŽDINA
I VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

UDK 94(497.5-37Varaždin)
ISSN 1848-0837

**HISTORIA VARASDIENSIS
ČASOPIS ZA VARAŽDINSKU
POVJESNICU**

1

VARAŽDIN, 2011.

Nakladnik / Publisher

Društvo povjesničara grada Varaždina i Varaždinske županije

Za nakladnika / For the Publisher

Spomenka Težak

Uredništvo / Editor's board

Rajko Guščić, prof. (Varaždin)	Magdalena Lončarić, prof. (Varaždin)
dr. sc. Vladimir Huzjan (Varaždin)	MSc Ivan Obadić (Zagreb)
mr. sc. Suzana Jagić (Ivanec)	Spomenka Težak, prof. (Varaždin)
Ivančica Jež, prof. (Ludbreg)	dr. sc. Hrvoje Petrić (Zagreb)
mr. sc. Siniša Krznar (Zagreb)	Kruno Sudec (Varaždin)

Kontakti Uredništva / Editor's office

Franjevački trg 6, 42 000 Varaždin; tel/fax. 042/658 762;
e-mail: historiavarasdiensis@gmail.com

Glavni i odgovorni urednici / Editors in Chief

dr. sc. Hrvoje Petrić, MSc Ivan Obadić

Savjet časopisa / Journal's council board

dr. sc. Juraj Belaj (Zagreb), dr. sc. Neven Budak (Zagreb), dr. sc. Dragutin Feletar (Koprivnica), mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin), PhD Zoltán Gózszy (Pečuh), dr. sc. Željko Holjevac (Zagreb), Siniša Horvat, prof. (Varaždin), dr. sc. Andrej Hozjan (Maribor), Damir Hrelja, prof. (Varaždin), dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević (Zagreb), Miroslav Klemm, prof. (Varaždin), dr. sc. Nevenka Krklec (Varaždin), dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol (Zagreb), dr. sc. Janko Pavetić (Varaždin), prof. emeritus Franjo Ruža (Varaždin), akademik Franjo Šanjek (Zagreb), Marina Šimek, prof. (Varaždin), mr. sc. Eduard Vargović (Varaždin), PhD Leopold Toifl (Graz)

Grafički urednik / Graphic editor

Kruno Sudec

Naklada / Copies

300

Priprema i tisak / Layout and Print

Tiskara Zelina d. d. - Sv. Ivan Zelina

Časopis izlazi jednom godišnje. Cijena primjerka iznosi 100 kuna.

Časopis se objavljuje novčanom potporom Grada Varaždina, Varaždinske županije, Vindije d. d. i Bernarde Nova d. o. o.

Korice: Kartuša sa Sotterova atlasa iz 18. st. koji se čuva u Državnom arhivu u Varaždinu

Autor i oblikovanje korica: Kruno Sudec

Konačno oblikovanje i priprema korica za tisak: Studio Fotak